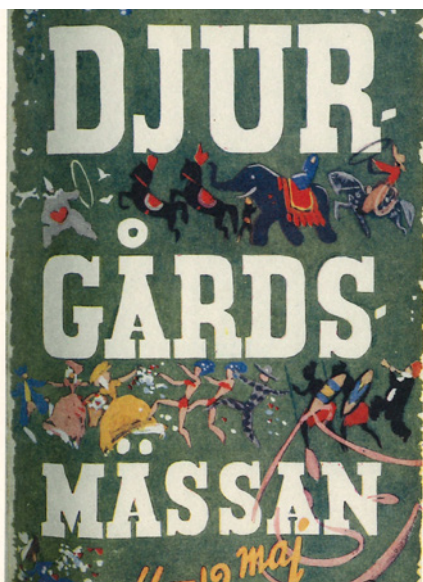


DJURGÅRDS- MÄSSANS *Stiftelse*





DJURGÅRDS- MÄSSANS *Stiftelse*

Djurgårdsmässans stiftelse har till uppgift att lämna understöd till behövande personer, som har eller haft konstnärligt arbete för teatern, i första hand för medlemmar eller förutvarande medlemmar i Fackförbundet Scen & Film. Ändamålet är i det närmaste identiskt med vad som stadgades när stiftelsen bildades 1934. De medel som används till understöd är avkastning av stiftelsens kapital. Ett kapital som har sitt ursprung i Skådespelarnas Djurgårdsmässa 1935.

HUR DET BÖRJADE

När Fackförbundet Scen & Film bildades 1894, under namnet Svenska Teaterförbundet, var det i första hand för att förbättra den sociala situationen för de sceniska artisterna genom att inrätta spar- och sjukkasse. Senare tillkom en understöds- och nödhjälpskasse, som blev till hjälp i många ömmande fall. Efter många års insamlingsarbete och Gustaf Fredriksons testamentariska förordnande kunde pensionärshemmet Höstsol invigas 1918.

Skådespelaryrket var ett otryggt arbete för de flesta. Arbetsförhållandena var osäkra och det var få av landsortens resande teatersällskap som tog något ekonomiskt ansvar för sina engagerade. Men också teatrarna i de större städerna brottades med ekonomiska problem, särskilt efter första världskriget. Än värre blev det när Albert Ranfts

teaterimperium med fyra av Stockholms teatrar gick i konkurs 1926. Nästan hälften av Teaterförbundets medlemmar hade arbetat på Ranfts teatrar. Behovet av ekonomiskt stöd var stort. Det fanns ingen arbetslöshetskassa. Något måste göras. Då kom överståthållare ¹ Torsten Nothin med idén om stiftelsen Djurgårdsmässan.

Tanken var att samla in pengar till behövande sceniska artister genom att på Djurgården arrangera en mäsja i bemärkelsen folkfest med musik, sång, dans, scenföreställningar och tivolinöjen. En framgångsrik mäsja blev det och inte bara en. I de första stadgarna stod det att stiftelsen skulle ”förvalta behållningen från skådespelarnas Djurgårdsmäsja 1935 samt därmed likartade fester, som kunna komma att framledes anordnas av Svenska Teaterförbundet”. Framledes likartade fester blev liktydigt med 25 mässor från 1935 till 1959. 1940 kom journalisterna med och från och med det året delades behållningen lika mellan stiftelsen och Publicistklubbens understödsverksamhet.

DJURGÅRDSMÄSSAN

Den som bläddrar i programmen från Djurgårdsmässorna kommer att förstå vilka färgstarka, generösa och brokiga tillställningar som från 1935 till 1959 anordnades på Djurgården. Det var en lördag och söndag och några år också en fredag i månaden maj som var avsatta för festligheterna. Vanligtvis tog det späckade programmet sin början kl. 14 och pågick till 22.30 med ett avslutande praktfyverkeri. Eller som det stod i programmet ”Varje stund händer något på Djurgårdsmässan!”. Ibland anordnades speciella nattinéer kl. 24 på China, Göta Lejon, Dramaten och Operan inom ramen för mässan. I samband

1. Överståthållarämbetet var vid den här tiden den högsta civila förvaltningsmyndigheten för Stockholms stad. Torsten Nothins titel överståthållare motsvarar idag landshövding.



med mässan ordnades också ett stort lotteri. Skådespelare gick runt och sålde lotter, inte bara på mässområdet utan i hela stan. 1952 hade Olle Olsson Hagalund gjort omslagsbilden till programmet. Det var en fantasibild från Kanarieöarna med braskande reklam för lotteriet: ”Res till Kanarieöarna för 1 kr.”

Till mässområdet hörde Djurgårdsslätten, Skansen och Cirkus, där de flesta föreställningarna ägde rum. Men det var gott om uppträdanden av artister även på de närliggande restaurangerna Hasselbacken, Alhambra och Bellmansro. De första åren var den inhägnade Djurgårdsslätten centralpunkten för mässan. Det var där publiken hälsades välkommen från festtribunen och det var där flaggor och banderoller vajade runt dansbanan, tivolinöjena och marknadstälten med skjutbana, porslinskrossning, lyckohjul, våffelstånd och läskedrycksservering. Besökare kunde också ta hästspårvagn upp till Solliden. Som konduktörer på spårvagnen tjänstgjorde skådespelare. Under Djurgårdsmässans sista år fanns inget festområde på Djurgårdsslätten. Den hade förvandlats till parkeringsplats och TV- och radio tog Cirkus i anspråk för inspelningar. Men ett begränsat utrymme hindrade inte Teaterförbundet från att fullfölja mässans syfte om än i mindre format.

Stort uppbåd av artister och artisteri

Djurgårdsmässans program var först och främst koncentrerade till sång, dans, konserter, kabaré, varieté, cirkus och solistframträdanden med en mångfald av artister. Någon högstämnd dramatik för en vuxen publik fanns det inte rum för. Det ska dock sägas att många skådespelare medverkade varje år i historiska spektakel och folklustspel. Men

om de rena teaterföreställningarna var av melodramatisk karaktär var andra framträdanden desto ambitiösare och barnen var bättre tillgosedda med teater. H.C. Andersens ”Dummerjöns”, ”Pelle Svanslös på äventyr” och Ivar Arosenius’ ”Kattresan” kan nämnas som exempel.

Konserterna avlöste varandra under mässtagarna. Kungl. Flottans Musikkår och Kungl. Svea Livgardes Musikkår medverkade flitigt. Ibland spelades jazz i konsertform eller också som orkestertävling med teman som ”Dixieland contra Be-bop”. Eller också höll Kungl. Hovkapellet önskekonsert med Gertrud Pålson-Wettergren och Joel Berglund som solister om det inte var operakonsert med Set Svanholm och Sixten Erling vid flygeln eller med Birgit Nilsson och Conny Söderström och Bertil Bokstedt vid flygeln. Bland revyerna märktes Karl Gerhards vårrevy, Cirkus-revyn med bl a Maria Valente, Åke Söderblom och Sven-Olof Sandberg, ”Här kommer flottan” med musikarrangemang av Lillebror Söderlundh. På Novilla Varieté sågs bl a Dagmar Ebbesen och Mary Gräber. På programmet fanns ofta Carl Norrmans kasperteater, Michael Meschke medverkade med sin Marionetteater och Marc Urga svarade för många trolleriföreställningar. I utställningshallen vid Skansen entré fanns en Kinematografteater.

Dansen fick stort utrymme, t. ex. Cullbergbaletten, Jenny Hasselquist med dansensemble, eller balettprogram med Mariane Orlando och Teddy Rhodin. Folkdans med Skansens folkdanslag stod ofta på programmet. Och naturligtvis gavs också mässbesökarna möjlighet att dansa på Sollidens stora dansbana. Ibland svarade Thore Ehrlings orkester för den moderna dansmusiken och för gammaldansen Eric Östs spelmanslag.

DJURGÅRDSMÄSSAN 1941

Cirkus Edvinus Adolphus

Direktion och regi: **Edvin Adolphson**

Förste Stallmästare: Erland Orlando

Andre Stallmästare: Adolf Jahr

Sprech-Stallmeister: Gösta Cederlund

Kapellmästare: Gunnar Johansson

Manège-clowner: Carl Ericsson, Nils Johannisson,
Helge Kihlberg, Kulörten, Gideon Wahlberg

Betjäning: Einar Axelsson, Allan Bohlin, Åke Engfeldt,
Helge Hagerman, Sture Lagerwall, Gunnar
Sjöberg, Åke Söderblom

Program-flickor: Anna-Greta Adolphson, Sickan
Carlsson, Irma Christensson, Karin Ekelund,
Alli Halling, Margit Jahr, Vera Valdor

Gala-Paradföreställningar

Lördag 19.00 o. 21.15, Söndag 13.30, 19.00 o. 21.15

Cirkus Edvinus Adolphus

En särskilt uppskattad attraktion var "Cirkus Edvinus Adolphus". Cirkusen, som förutom akrobater, trollerikonstnärer, clowner, hästar och elefanter lockade många artisters medverkan som Thor Modéen, Ludde Gentzel, Håkan Westergren, Tollie Zellman, Karin Kavli, Sture Lagerwall och Adolf Jahr. Och naturligtvis cirkusdirektören själv Edvin Adolphson, som stod som domptör i manegen flera föreställningar varje dag.

I boken Edvin Adolphson berättar om sitt liv med Fru Thalia, Fru Filmia och andra fruar skriver Edvin "Det var en stor apparat som sattes igång. Skansen, Djurgårdsslätten och Cirkus samt närbelägna restauranger tillhörde mässområdet. Överallt skulle det hända någonting och alla stans skådespelare och skådespelerskor skulle medverka. Carl Johan Fahlcrantz tillsattes som administratör och vi började organisera månader i förväg. Inköpa lotterivinster, affischtryck, artister och orkestrar. Naturligtvis blev jag själv cirkusdirektör - min dröm gick i uppfyllelse. Jag underhandlade om att få låna Skansens elefanter och ponnyhästar samt hästar från det närbelägna ridhuset. Sigvard Törnqvist, känd från sina riduppvisningar på sina egna vackra hästar engagerades. Erland Orlando, den kände cirkusjockejen, som var bosatt på Djurgården sedan han lämnat cirkuslivet efter en ridolycka, skötte hästdressyren som jag sedan skulle framföra."

Sollidenscenen

På Solliden fanns scenen för artistprestationer av olika slag. Det var framför allt här landets mest framstående artister gjorde sina solistuppträdanden: Isa Quensel, Anders de Wahl, Hjärdis Schymberg,

John Botvid, Bullen Berglund. Edvard Persson, Nils Poppe, Sickan Carlsson, Anna-Lisa Ericson, Inga Tidblad, Alice Babs, Jussi Björling, Sigge Fürst, Naima Wifstrand, Stig Järrel, Allan Edwall, Ulla Sjöblom, Chatrine Westerlund. Bara för att nämna några. Att räkna upp alla medverkan på Djurgårdsmässorna skulle ta flera sidor i anspråk. Även de internationella gästartisterna var många såsom Svend Asmussen, Ulrik Neumann, Max Hansen, José Greco med sin spanska balett, japanska sångerskan Tomiko Kanazawa, ”den chilenska nakna galen” Rosita Serrano och artister från Chinavarietén. 1954 lät ledningen för Köpenhamns Tivoli den populära Tivoli-Garden medverka.

Den sista mässan

1959 - den 25:e mässan - blev den sista. Men det var ingen dödsmissa precis. I fest-programmet på Solliden deltog bl a Sickan Carlsson, Inga Tidblad, Signe Hasso, Gösta Bernhard, Kjerstin Dellert, Gunnar Sjöberg och Evert Taube. En Taube, som var i högform trots ett nygipsat brutet ben.

I programbladet erinrade Edvin Adolphson om åren som gått och skrev: ”Det har inte varit lätt att under en så lång följd av år ständigt visa upp nya former för ett så pass stort under-. hållningsprogram men ändå kan man se tillbaka och minnas många glada och färgrika inslag i minnesbilden ända från den tid då Djurgårdsslätten och Cirkus tillhörde Mässans inhägnade område och där banderoller och vimplar i alla kulörer hälsade publiken välkommen till massor av attraktioner i de olika tälten med skjutbana, vaxkabinett, ringkastning osv., där t. ex. en Gösta Ekman. Olle Winnerstrand, Valle Dahlquist eller en lite vacker teaterelev Ingrid Bergman frestade publiken att leka med.”

Uppoffrande insatser

Det fanns flera skäl till mässans framgång. Själva idén hade ett starkt stöd från stadens myndigheter. Av stor betydelse var samarbetet med Kungl. Djurgårdens förvaltning, Skansens ledning och förståelsen från polismyndigheten i fråga om olika tillstånd och att samverka med Publicistklubben fungerade bra. I och med det rönt mässan också en välvillig inställning från pressen.

Edvin Adolphson och funktionärer inom Teaterförbundet lade ner mycken tid på organisationsarbetet, men det tyngsta lasset i det hänseendet drog Teaterförbundets sekreterare och mässans kommissarie Carl-Johan Fahlcrantz. I det sista programbladet framförde Adolphson styrelsens djupa tack till Fahlcrantz, som ”med sin konstnärliga inställning och människokänedom parad med ett sällsynt sinne för föreningsangelägenheter och ekonomi” i högsta grad bidragit till mässans succé. Adolphson tackade också publiken som troget visat sin uppskattning under åren och naturligtvis tackade han alla medverkande. ”De resultat som nåtts är hedrande för skådespelarkårens kollegiala insats i humanitetens tjänst”.

Det vara otvivelaktigt artisternas medverkan som gjorde mässan attraktiv. Alla medverkade utan någon som helst ersättning. Vilken uppvisning i solidaritet med behövande kollegor!

Det har gått många år från den sista mässan till idag men två av dem som har berättat för mig om festen och föreställningarna är Gerd Andersson och Kristina Adolphson. Gerd Andersson, var med första gången 1949 i ett program av eleverna i Kungl. Operans balettelevskola och sedan 1959 i en balett med Elsa Marianne von Rosen, Björn Holmgren och Teddy Rhodin. Kristina Adolphson var bara sju år när

hon tillsammans med Skansens elefant Bambina medverkade i sin pappas cirkus.

Tiderna har förändrats och tack vare ett medvetet facklig arbete har artisternas situation förbättrats. Men för dem som av ålder, sjukdom eller av andra skäl har det svårt består behovet av stöd. Och arbetet inom film och teater är fortfarande otryggt. Vem vet, kanske kommer det någon gång att bli aktuellt med mässor till stöd för behövande artister igen. Frågan är om samma uppställning skulle ske idag? I vart fall ordnades en soaré på Stockholms Stadsteater stora scen till förmån för Djurgårdsmässan så sent som 1987. Även om stiftelsen ändamål att anordna skådespelarnas Djurgårdsmässa och likartade fester inte finns kvar. Så innehåller nuvarande stadgar en paragraf som ger stiftelsen rätt att använda avkastning till anordnande av nöjeställningar i överensstämmelse med riktlinjerna från 1935 om särskilda skäl föreligger.

Ekonomi

Även om skådespelarna arbetade gratis fanns stora kostnader för mässtält, programblad, affischer och annat material. Inte minst kostsamt var estradbygget, bland annat uppfördes en tvåmascare i borte ändan av Djurgårdsslätten. Det var "Briggen Thalia" på vars däck sångare och dansare framförde olika nummer. Utländska artister fick självfallet resor och uppehälle bekostat. Dyrbarast blev det med Tivoli-Gardens 96 personer. Men entréavgifterna och inte minst det stora lotteriet gav varje år ett bra tillskott till grundfonden. Förstärkningar skedde också genom donationer från såväl enskilda som institutioner och företag.

Även om vädrets makter inte alltid stod på god fot med arrangörerna var publiktillströmningen i allmänhet mycket god. 1943 hälsades våren välkommen i ett underbart sommarväder. Rosita Serrano gästade mässan och vändkorsen räknade in en rekordpublik. Så här skrev Svenska Dagbladet: "Det sagolikt lyckosamma vädret som kulminerade liksom hela mässan i övrigt på söndagen har gjort den 9:e Djurgårdsmässan till den största succén hittills. Rekordnetto kan man lugnt förutspå och beträffande de fem Adolphus-föreställningarna i Cirkus vet man redan att det gett ett brutto på 30 000 kronor. Över 100 000 personer ha besökt mässområdet under de tre dagarna."

Behållningen av den första mässan blev 73 356 kr och 56 öre (varav 32 000 kr och 88 öre från lotteriet), vilket var en ansevärd summa.

DÅ OCH NU

Behållningen från den första mässan var alltså 73 356 kr och resultaträkningen 1935 slutade på 76 602 kr. Det utbetalades tillfälliga stöd till ett 60-tal behövande artister med tillsammans 5000 kr. År 2022 betalades närmare 597 000 kronor ut.

Enligt de ursprungliga stadgarna skulle bidrag ges såsom fasta och tillfälliga understöd.

År 1940 utdelades t ex 8 055 kr i tillfälliga understöd med belopp mellan 15 kr och 450 kr till 67 personer. I fast stöd utgick 5 400 kr; 200 kr till en person, 400 kr till 9 personer, 500 kr till 2 personer och 600 kr till en person. 1940 kostade en liter mjölk 9 öre.

Numera utdelas enbart fasta understöd. Understöd kan utgå till samma person från år till år. 2022 utgick 2000 kr/kvartal till cirka 75 personer.

Sedan 1935 har tusentals artister har biståtts med ekonomisk hjälp i svåra situationer. Genom den första Djurgårdsmässan lades en ekonomisk grund, som stiftelsen byggde vidare på med en följd av nya mässor och därefter med en bra förvaltning.

Enligt stadgarna från 1935 skulle styrelsen bestå av åtta ledamöter, av vilka fem var ständiga och utsedda på livstid. Av ständiga ledamöter skulle Överståthållarämbetet utse en och övriga av förbundet. Förbundets ordförande och sekreterare var självskrivna i styrelsen.

Så här formulerades det i styrelseberättelsen:

Sedan Djurgårdsmässan stiftelses stadgar den 30 september 1935 av Överståthållaren stadfästs och Överståthållaren på begäran av styrelsen för Svenska Teaterförbundet till ständiga ledamöter kallat regissör Per-Axel Branner (Teaterförbundets ordförande vid denna tid), skriftställaren Fredrik Ström, direktör Vilhelm Bryde, samt advokaten Ulf von Konow samt Överståthållarämbetet till sin representant i styrelsen kallat intendent Erik Wettergren varjämte styrelsen i enlighet med stadgarna kompletterats med förbundets sekreterare Sven Bergvall och Svenska Teaterförbundet å extra stämma den 11 november 1935 utsett Carl Johan Fahlcrantz, hölls konstituerande sammanträde den 15 november 1935, varvid skådespelaren Anders de Wahl enligt § 3 i stadgarna utsågs att tillhöra styrelsen.

Sedan dess är det många ledamöter som deltagit i styrelsens arbete och stadgarna har ändrats på flera punkter, men ändmålet har hela tiden varit detsamma.

Enligt nuvarande stadgar ska styrelsen ha sju ledamöter. En av ledamöterna ska vara ordförande i Fackförbundet Scen & Film. Övriga sex ledamöter utses för en mandattid av tre år, en av Länsstyrelsen i Stockholms län, tre av Scen & Films styrelse och två av styrelsen själv.

Gunnar Furumo

Text: Gunnar Furumo
Grafisk form: Edelström Design
Bilder från Djurgårdsmässans programblad 1936–1959
© Djurgårdsmässans Stiftelse/Fackförbundet Scen&Film

DJURGÅRDS- MÄSSANS *Stiftelse*

Fackförbundet Scen & Film
Djurgårdsmässans Stiftelse
Box 12710
112 94 Stockholm

